

УДК [1(091):130.2]

**ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ФРАНЦУЗЬКОЇ ГУМАНІСТИКИ:  
ДОСВІД КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ****Холодинська Світлана Миколаївна** – кандидат філософських наук, доцент,

Державний вищий навчальний заклад

«Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

<http://orcid.org/0000-0002-6746-135X>DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.356>

svetlanah01091970@gmail.com

Реконструйовано стан французької гуманістики на межі ХІХ–ХХ ст., коли країна переживала зміну парадигми в логіці розвитку гуманітарного знання: поступове утвердження інтуїтивізму, неомізму, персоналізму, екзистенціалізму на противагу позитивізму; самотність імпресіонізму та активне втручання в тогочасний творчий процес фовізму та кубізму. Показано, що ці художньо-творчі модифікації – як виявилось згодом – відбувалися з втручанням різних філософських орієнтацій, що виконували роль своєрідного теоретичного підґрунтя історико-культурних змін на тогочасному етапі культуротворення.

Зазначено, що філософські засади, що виявилися на межі віків, протягом першої пол. ХХ ст. помітно впливали на художню практику, формуючи творчий діалог «філософія – мистецтвознавство – мистецтво», поглиблюючи усвідомлення митцем сутності творчого процесу. Наголошено на потенціалі культурологічного аналізу означеного періоду, оскільки такі властиві йому підходи, як міжнауковість, діалогізм, персоналізація поглиблюють розуміння причин і наслідків тих процесів, що мали місце у французькій гуманістиці означеного в статті періоду.

**Ключові слова:** філософські засади, культурологічний підхід, інтуїція, тривалість, модифікації констант «час», «розум і віра», «персона», «французька модель екзистенціалізму».

**Постановка проблеми.** Питання, підняті в статті, актуальні з низки причин, серед яких виокремимо такі:

1. Як стан, так і специфіка розвитку гуманітарного знання в умовах двох перших десятиліть поточного століття переконливо окреслили необхідність систематизації, передусім, філософських тенденцій, якими була позначена більш, ніж столітня історія європейської гуманістики.

2. Наголос саме на філософських тенденціях видається закономірним, оскільки від початку ХХ ст. філософія виконувала наріжну світоглядну функцію у формуванні на європейських теренах специфічного світовідношення, зорієнтованого на широке використання історико-культурних традицій. Таку тенденцію кваліфікують як «діалогічну», підкреслюючи необхідність її збереження і в сучасних умовах.

3. Особливої значущості питанням, піднятим у даній статті, надає необхідність співвідносити сутність і об'єм «філософських засад», що виявилися плідними в розвитку «європейського культурного простору», з досвідом, наприклад, французької гуманістики, яка є потужною складовою цього «простору».

**Аналіз останніх публікацій.** У напрацюваннях українських науковців – автор даної статті спирається, переважно, на їх позицію – представлений аналіз різних аспектів європейської гуманістики кінця ХІХ – першої пол. ХХ ст., до яких дотична і її французька модель, зокрема, історичний (В. Дуйкін, В. Менжулін, І. Проценко), філософський (М. Бойченко, В. Павлов, М. Рогожа), естетичний (Л. Левчук, В. Личкова, О. Оніщенко), кінознавчий (Т. Кохан, О. Мусієнко), театрознавчий (В. Корнієнко), культурологічний (Г. Гамрецька, В. Даренський, Н. Жукова, О. Пушонкова). Окрім цього, слід враховувати, що низка українських авторів у своїх публікаціях орієнтується переважно на франкомовну джерелознавчу базу.

Оскільки плануємо продовжити аналіз розвитку французької гуманістики ХХ ст., у цій статті сконцентровано увагу на трьох аспектах її дослідження, а саме: філософському, культурологічному та, частково, історичному.

**Мета статті:** відштовхуючись від процесів, що мали місце наприкінці ХІХ ст., відтворити логіку руху французької гуманістики 1900–1950 рр., наголошуючи на принципово важливих філософських засадах, які вплинули і на специфіку розвитку авангардизму, і на становлення постмодернізму.

При цьому, мета статті реалізується, спираючись на теоретико-методологічний потенціал історичного, аналітичного, порівняльного та культурологічного підходів.

**Виклад основного матеріалу.** Розкриваючи заявлену в статті тему, слід враховувати, що від 50–70-х років ХІХ ст. французька гуманістика розвивалася не лише активно, а й демонструвала реальні прориви в різних галузях гуманітарного знання. До найбільш виразних досягнень цих років слід віднести оприлюднення О. Контом (1798–1857 рр.) наріжних засад позитивізму – системи філософських поглядів, які загалом були схвально сприйняті європейською науковою спільнотою. Позитивізм і його модифікації залишалися впливовими філософськими платформами, по суті, впритул до початку ХХ ст., коли поступово в простір французької гуманістики починає «входити» інтуїтивізм А. Бергсона (1859–1941 рр.).

Паралельно з інтуїтивізмом на французьких теренах залишається достатньо впливовою філософія неотомізму, витoki якої сягали – під назвою «томізм» – часів Ф. Аквінського (1225–1274 рр.). Інтуїтивізм і неотомізм виступили рішучими опонентами один одному, створюючи напруженість у філософському середовищі. Початок 30-х років XX ст. ознаменувався оприлюдненням філософії персоналізму, а від 40-х – саме їх називає Ж.-П. Сартр – про себе заявляє філософія екзистенціалізму, яка в тогочасному культурному просторі чітко окреслюється як її «французька модель».

На відміну від філософського знання, на літературно-художніх теренах оновлення гуманістики відбувалося як динамічніше, так і помітніше, принаймні, для мистецької спільноти. Принагідно слід підкреслити, що зв'язок філософії та літературно-художніх шукань у просторі французької гуманістики завжди був досить виразним, створюючи ефект «перетікання» цих різних типів гуманітарного знання.

Французька література, визнаним лідером якої певний час виступав очільник романтизму В. Гюго (1802–1885 рр.), починала відходити від цього художнього напрямку, повільно рухаючись у бік символізму. Остаточну, свідомо показову демонстрацію вичерпаності романтизму, продемонстрував Ш. Бодлер, оприлюднивши свою славетну збірку поезій «Квіти зла» (1857 р.), шість віршів з якої були заборонені цензурою. Цей факт мав не той ефект, на який розраховували відповідні державні установи: збірка мала шалений успіх, її підтримав Т. Готьє (1811–1872 рр.) – визнаний ідеолог естетико-мистецтвознавчого спрямування французької культури, представники якої відстоювали ідею «чистого мистецтва». Необхідність же зміни парадигми в розвитку як літератури, так і інших видів мистецтва, стала очевидною для тогочасної інтелектуальної еліти.

Оновлення гуманітарного простору підтримав видатний французький живописець П. Сезанн (1839–1906 рр.) – близький друг засновника «натуралізму» Е. Золя (1840–1902 рр.). Обидва митця активно відстоювали ідею кардинально нового шляху розвитку мистецтва, але за умов, що це буде експериментальне мистецтво. Вони виступали за зближення науки і мистецтва, підтримуючи «Теорію Екранів». Сутність цієї теорії Е. Золя виклав у листі до А. Валабрега (1844–1900 рр.) – відомого поета та публіциста: «...будь-який твір мистецтва подібний вікну, відкритому в світ; у раму вікна вставлений свого роду прозорий Екран, крізь який можна бачити більш чи менш спотворене зображення предметів, із більш чи менш викривленими обрисами і фарбуванням... це світ, змінений завдяки середовищу, крізь яке проходить його зображення. Світ у творі мистецтва сприймається нами через людину, через її темперамент, її індивідуальність» [8, 6]. Лист до Валабрега датований 1864 р., коли дискусії щодо означеної теорії були в самому розпалі.

Фрагмент із листа Е. Золя, процитований нами, дає підстави до певних узагальнень, які виразніше окреслюють сутність окремих орієнтирів, які для себе визначили, принаймні, письменники та живописці. За часів Сезанна та Золя серед певної частини митців, більш за все цінується індивідуальність, яка і виявляє – остаточно – потенціал «Теорії Екранів». Окрім цього, вкрай важлива роль призначалася «кольору» в його як літературному представленні (описування), так і живописному (відтворення).

В означеному контексті особливої ваги набувають листи Райнера-Марії Рільке (1875–1926 рр.) – видатного австрійського поета, шанувальника творчості Сезанна, котрий у листі до дружини від 10 жовтня 1907 р. – через рік після смерті художника, – описавши свої несподівані переживання в «сезаннівській залі», зазначив: «...сьогодні я знову дві години простояв, розглядаючи окремі картини. Я відчуваю, що вони мені потрібні...», а вже в листі від 21 жовтня поет дає більш розгорнуте пояснення щодо власних естетичних вражень, отриманих від картин Сезанна: «...ніколи не було так ясно показано, що у живописі необхідно надавати фарбам самостійність і можливість впливати одна на одну. Взаємодія фарб – у цьому весь живопис. Той, хто втручається в їх стосунки, хто вносить свою людську поміркованість, своє почуття гумору, свою пристрастність, свою розумову рафінованість – той заважає їм і знижує їх вплив» [8, 238–240].

Нормативи статті не дозволяють розгорнути матеріал, який підтверджує експериментальний характер тогочасної художньої практики. Проте все ж підкреслимо, що на межі XIX–XX ст. французька гуманістика впритул підійшла до осмислення проблеми синтезу мистецтв, позитивне ставлення до якої спиралося саме на експерименти, передусім, на теренах як поезії, так і взаємодії слова, кольору та звуку. Оцінюючи означений період в історії французької культури, О. Оніщенко підкреслює творчо-пошуковий характер спадщини С. Малларме (1842–1898 рр.), котрий належав до символістів, і «досить активно експериментував із «зоровими враженнями», «словотворенням», «ритмічними поемами в прозі» [4, 139]. Експеримент виступив наріжним чинником у процесі затвердження засад французької моделі авангардизму.

На наше глибоке переконання, саме період 50–70-х років XIX ст. визначив ті тенденції, які не лише поступово, а й остаточно сформувалися, продовживши свій «рух» уже на межі XIX–XX ст. Ці тенденції окреслили самотність французької гуманістики, яка, з одного боку, спиралася на філософію як світоглядний «комплекс», а з іншого, – тогочасна філософія отримала своєрідне

«соціальне замовлення» на постійну теоретичну «допомогу» французькому мистецтву. Ще раз наголосимо: є всі підстави стверджувати, що Франція виявилася тією країною, де «співпраця» філософського та художнього мислення була і сталою, і продуктивною.

З огляду часу, очевидно, що найбільш виразно в останнє десятиліття XX ст. заявила про себе філософія інтуїтизму. В статті «Інтуїтизм Анрі Бергсона як каталізатор інтерпретаційних процесів» (2020 р.) О. Оніщенко досить детально реконструює приблизно двадцять років з наукової кар'єри видатного філософа, які «схоплюють» 1890–1911 рр. Так би мовити, на порозі нового століття А. Бергсон захистив докторську дисертацію «Досвід про безпосереднє знання свідомості», написав монографії «Матерія і пам'ять», «Сміх в житті та на сцені», а в перше десятиліття нового століття прочитав лекції в Оксфордському університеті та виступив на Болонському філософському конгресі (10 квітня 1911 р.). У період між 1911–1915 рр. Бергсон читає лекції в США та Іспанії. На світових теренах починають вживати поняття «бергсонізм», яке – згодом – замінить інше: «інтуїтизм».

Аналіз філософських засад французької гуманістики першої пол. XX ст. слід розпочинати з розкриття тих теоретичних настанов, закладених у докторській дисертації Бергсона, адже саме її текст, оприлюднений у 1889 р., підтверджує справедливість думки І. Блауберг, що «Бергсон стоїть у витоків гуманітарно-антропологічного напрямку» західної філософії, символічно з'єднуючи своєю творчістю «вік теперішній та вік, що минув». Аргументуючи власну тезу, Блауберг підкреслює: «Цей напрям, намагаючись виявити та зрозуміти сутнісні характеристики буття людини, специфічність її позиції стосовно світу, малює і специфічні риси світосприймання людини саме XX століття» [2, 7]. Ще раз наголосимо, що своєрідним «пластичним мостом» між двома століттями і виступає докторська дисертація філософа.

На нашу думку, «вибудовуючи» матеріал, що дасть змогу представити точку зору автора цієї статті, слід зафіксувати увагу на такому, а саме: за роки незалежності окремі українські науковці, підтримуючи шлях країни до «західних берегів», активно наголошували на перевагах «європейського раціоналізму», підкреслюючи – при цьому, – що «тема раціоналізму постійно знаходиться в сфері уваги української філософії, зокрема, вона розглядалася в працях М. Поповича, В. Кизими, С. Кримського, В. Ляха, В. Табачковського та ін.» [6, 8].

Відштовхуючись від напрацювань означених авторів, І. Проценко – автор статті, яку аналізуємо, – показує шляхи «входження» раціоналізму в контекст Європи, починаючи від XVIII ст. Наразі, він не пояснює, чому поза його увагою залишається французька гуманістика, оскільки єдиний француз, що привернув увагу Проценка, – це Рене Декарт (1596–1650 рр.).

Така ситуація має об'єктивні причини, і якби І. Проценко їх пояснив, запропонована теоретична позиція могла б бути прийнята беззастережно: «раціоналізм», особливо на межі XIX–XX ст., жодним чином не властивий ані французькому, ані, скажімо, тогочасному італійському світоставленню, тому не може бути кваліфікований як загальноєвропейська тенденція. І. Проценко, по суті, маніпулює феноменом «раціоналізм», надаючи йому того обсягу та значення, якого ця система філософських поглядів ніколи не мала в європейському культурному просторі. Подібні недоречності, коли «часткове» трансформується в «загальне», неодноразово зустрічаються в публікаціях останніх років і, вочевидь, актуалізують дослідження, зокрема французької гуманістики, окресленого нами періоду.

Повертаючись до докторської дисертації А. Бергсона, слід зазначити, що саме на її сторінках філософ оприлюднює поняття «тривалість», виводячи його з низки важливих психологічних станів людини, а саме: огляд проявів її почуттєвої культури, яка включає, за його визначенням, «глибокі почуття» – «образи бажання поступово перетворюються у пристрасть»; «надія приносить нам велике задоволення»; «смуток, який закінчується почуттям пригніченості» – та «естетичні почуття», що виокремлюються завдяки різній силі емоційного напруження, – «почуття грації», як найпростіший вияв «естетичного», що демонструє на цьому рівні й реакцію «задоволення» від пластики тіла; «ритм» і «такт» яскраво виявляються лише на рівні професійної творчості, передусім, акторів, а це, до «задоволення» додає почуття «правильності». Означені «зрізи естетичного» пробуджують «уяву» людини, яка може бути інтенсивною настільки, що створює ілюзію «керованості акторами», перетворюючи їх на «уявні маріонетки» [1, 54–56]. Принагідно зазначимо, що в докторській дисертації Бергсона, об'єктом теоретичного аналізу якої є філософська проблематика, «естетичне» представлене в значно ширшій моделі, ніж ми це подаємо в межах цієї статті.

Розгляд «глибоких» і «естетичних» почуттів приводить Бергсона до вкрай важливого висновку, котрий дозволяє йому ще наприкінці XIX ст. ввести в ужиток низку важливих понять, які уточнюватимуться протягом наступних десятиліть його наукової діяльності. Бергсон пише: «...у почуття граціозності проникає особливого роду фізична симпатія. Аналізуючи її, переконуємося, що вона приваблює нас своєю спорідненістю з духовною симпатією, ідею якої вона непомітно нам навіює» [1, 56].

Поняття, на якому наголошено в докторській дисертації Бергсона, це «симпатія», що має – як підкреслено в процитованому фрагменті – «фізичний» і «духовний» аспекти. Слід наголосити, що в монографії «Вступ до метафізики» Бергсон оперує ще й таким аспектом «симпатії», як «інтелектуалізм», зазначаючи, що інтуїція – це вид «інтелектуальної симпатії».

Саме розкриваючи сутність і пояснюючи власне розуміння «безпосередніх даних свідомості», А. Бергсон введе в ужиток поняття «тривалість» – об'єкт теоретичного аналізу як у монографії «Творча еволюція» (1907 р.), так – згодом – наріжне і в усій його філософській концепції. Наша оцінка «тривалості» співпадає з її інтерпретацією І. Блауберг, яка вважає, що «концепція тривалості, розвинута Бергсоном у «Безпосередніх даних свідомості», виявилася тим стрижнем усього його вчення, на якому і в подальшому трималися його філософські побудови. В подальшому ця концепція принципово не змінювалася: всі її основні контури були накреслені вже у ранній період» [2, 20].

На нашу думку, від перших робіт, написаних А. Бергсоном, стало очевидним, що професійний рівень його манери філософування базується на кількох засадах: а) на розумінні необхідності або розробки нового понятійно-категоріального апарату (тривалість, зусилля, симпатія), або поглиблення змісту та чіткіше оформлення формально-логічного «контур» вже існуючих (психофізика, матерія, пам'ять, час); б) на підкреслено скрупульозному використанні чи фіксуванні напрацювань, що вже введені в теоретичний ужиток. Найбільш цікавим є той матеріал, що стосується сучасників Бергсона, зокрема, німця Германа-Людвіга Гельмгольца (1821–1894 рр.), француза Теодюля Армана Рібо (1839–1916 рр.), концепції котрих – за часом обґрунтування – ще не могли мати остаточної оцінки. Бергсонівська ж інтерпретація як популяризувала їх, так і закріплювала в просторі французької гуманістики.

Покажемо теоретичний досвід самого Бергсона, котрий вводить «час» – традиційну філософську категорію – в контекст власних теоретичних роздумів. Принагідно зауважимо, що В. Павлов у статті «Філософське осмислення простору та часу: від Декарта до Канта» (2004 р.) досить переконливо відтворює історичний процес поступового «схоплення» змісту та значення, зокрема, феномену «час», показуючи формування дотичних понять і категорій, завдяки яким розширювалося філософське знання: «атрибут субстанції», «спокій і рух», «протяжність» (Спіноза); «не-понятійність», «не-категоріальність» простору і часу, які, за Кантом, виступають «як апріорна, замаскована, не визначена здібність, що існує у вигляді властивості суб'єкта і поза суб'єктом втрачає будь-яке значення» [5, 31–33].

Спираючись на потужні історико-філософські традиції дослідження «часу», на низку цілком об'єктивних пояснень цього феномену, А. Бергсон формулює власну позицію, яка – згодом – матиме помітний вплив на мистецьку практику. Так, Л. Левчук наголошує на самотності позиції Бергсона, котрий наполягав на «використанні у філософії так званого «оборотного» часу – «часу Ньютона», яким користуються у фізиці та механіці. На відміну від нього філософське тлумачення часу спирається на ідею необоротності, тобто односпрямованості, часу» [3, 36].

Бергсонівська інтерпретація часу дозволила в перші десятиліття ХХ ст., з одного боку, показати доцільність використання у філософії надбань природничих наук, зокрема, фізики, математики, механіки, а з іншого, – спонукала митців до сміливих експериментів, поєднуючи «ньютонівський час» з «філософським». Одним із перших цим шляхом «почав рухатися» М. Пруст, до якого приєдналися Н. Саррот, Е. Мунк, С. Далі, К. Саура та низка кінематографістів, котрі на межі ХХ–ХХІ ст. працюють у жанрі «фентезі».

Філософські ідеї Бергсона викликали, з одного боку, значний інтерес у професійному середовищі, а з іншого, – обурення академічної науки, яку уособлювала професура Сорбонни, значна частина якої відстоювала засади позитивізму. Окрім цього, від 1911 р. проти Бергсона виступили учасники антиєврейського руху «Аксьон Франсез», переслідуючи його і як єврея, і як атеїста. Як зазначає Л. Левчук, «атеїстичне світосприймання Бергсона робило його творчість неприйнятною для релігійних установ: католицька церква ще в 1914 р. внесла книги Бергсона до реєстру заборонених» [3, 29].

На початку ХХ ст. католицька церква, вкрай негативно поставившись до інтуїтивізму, по суті, зіткнула цю систему ідей з неотомізмом – другим після позитивізму – впливовим філософським напрямом. Оскільки в означений період інтуїтивізм знаходився в стані становлення і, так би мовити, відвойовування свого місця в європейському філософському просторі, позиція Бергсона виявилася досить непростою. Можна припустити, що постійний морально-психологічний тиск з боку як церкви, так і прихильників неотомізму, був однією з причин того, що після «Творчої еволюції», оприлюдненої в 1907 р., Бергсон, як зазначає І. Блауберг, «не писав крупних робіт (за виключенням «Тривалості та одночасності» (1922 р.), присвяченої осмисленню з позицій концепції тривалості теорії відносності Ейнштейна)» [2, 12].

Серед неотомістів, які були сучасниками А. Бергсона, слід виокремити постаті Ж. Марітена (1882–1973 рр.) та Е. Жільсона (1884–1978 рр.), що представляли теоретичний зріз неотомізму, та низку митців – Ж. Руо (1871–1958 рр.), Ш. Дюбо (1882–1939 рр.), Ж. Кокто (1889–1963 рр.),

Ж. Дюамель (1884–1966 рр.), – котрі як у різних видах мистецтва, так і на теренах мистецтвознавства, відстоювали необхідність присутності творів на релігійну тематику в культурному просторі XX ст.

Впливовість неотомізму за часів Бергсона визначалася тим, що протягом 1879–1962 рр. неотомізм був офіційною філософією французького католицизму, послідовно відстоюючи – як наріжну – ідею дуалізму : «буття» (Бог) та «сущє» (Природа). На початку XX ст. французькі неотомісти називали себе «реалістами», оскільки визнавали зовнішній матеріальний світ, але з певним корегуванням : матеріальний світ – це лише частина більш широкого «буття», де є місце Богу, котрий, водночас, визнається як першопричиною буття, так і першоосною «всіх світоглядних настанов людини». При цьому, означені «світоглядні настанови» інтерпретувалися конкретними представниками неотомізму досить своєрідно. Прикладом цього можуть слугувати теоретичні платформи Ж. Марітена та Е. Жільсона, оскільки перший співвідносив «релігійність» з «естетизмом», а другий шукав консенсус між «розумом» і «вірою».

Якщо Ж. Марітен і Е. Жільсон оперували константами, які – так чи інакше – використовувалися й іншими світоглядними концепціями, то емоційність митців – в інтерпретації неотомістів – мала присмак саме їх системи поглядів. Ті, хто в першій пол. XX ст. поділяв неотомістські постулати щодо засобів виразності, які повинні були донести до реципієнтів силу їх віри в Бога, сьогодні сприймаються якщо не іронічно, то, принаймні, насторожено. Так, Марітен у статті «Жорж Руо» (1952 р.), оцінюючи творчість митця, котрого вважав одним із найкращих релігійних живописців свого часу, такі полотна, як «Розп'яття» (1918 р.), «Кладовище» (1930 р.), «Христос і двоє учнів» (1935 р.) називав «ідеограмою самого митця».

Позиція ж тих, хто створював релігійне мистецтво, подекуди була вкрай специфічною : Ж. Руо «побудував» її на переконанні, що лише страждання слід вважати справжнім людським почуттям і саме його зараховував до своїх «надбань»; Ж. Кокто настільки екзальтовано демонстрував свою відданість Богу, що Марітен змушений був закликати його до стриманості, висунувши – пізніше – ідею «автономності мистецтва» стосовно релігійної віри; предметом дискусій на французьких теренах була концепція Ж. Дюамеля щодо можливості застосування в умовах сучасного суспільства «релігійного містичного колективізму».

У 1932 р. про себе заявив «персоналізм» – нова філософська ідея, згідно якої особистість – від лат. *persona* – це вища форма буття людини: персоналісти чітко розмежовують поняття «особистість» та «людина», оскільки кожна «особистість» є людиною, але далеко не кожна людина досягає рівня «особистості». Засновником «персоналізму» виступив Емманюель Муньє (1905–1950 рр.) – професійний філософ, викладач низки філософських дисциплін, котрий у роки II Світової війни був учасником французького руху опору. Водночас, за віросповіданням Е. Муньє вважав себе «католиком лівої орієнтації», підтримуючи модернізацію католицизму, особливу увагу приділяючи при цьому людині. Як теоретик, він не відсторонювався від неотомізму, співпрацював з Ж. Марітенем, підтримуючи його ідею «інтегрованого гуманізму», що здатний досягти «цілісність людини в цілісному суспільстві». У такій інтерпретації феномену «цілісність», «природне» і «божественне», на його думку, неначебто здатні «згармонізуватися».

«Персоналізм», який – врешті решт – виявився потужною філософською системою, відбувся саме завдяки логіці тих змін у практиці філософування, що їх цілком об'єктивно окреслила М. Рогожа : «Традиційний для філософа споглядальний спосіб життя (*vita contemplativa*) у XX ст. поступається місцем активній включеності в громадське життя в модусі *vita active*» [7, 41]. Позитивним аспектом «персоналізму» Е. Муньє виявилось його бажання «включитися в громадське життя», примусити своїх сучасників подивитися не просто на людину, а на людину, яка міцно «прив'язана» до виробництва, виступаючи його «придатком» : міцність такої «прив'язки», на його думку, призводить до руйнування «людського в людині».

Від 1932 р. Е. Муньє починає видавати теоретичний журнал «Esprit» – саме від його першого номеру «відраховується» сьогодні історія «персоналізму». Хоча в Муньє і вийшла друком низка теоретичних робіт – «Маніфест персоналізму» (1936 р.), «Персоналізм і християнство» (1939 р.), «Персоналізм» (1949 р.), – проте основні філософські дискусії велися на сторінках «Esprit», який виходив протягом усього життя філософа, за винятком 1941–1944 рр., коли видання журналу заборонила фашистська окупаційна влада.

Як професійний філософ, Е. Муньє розумів, що в умовах першої пол. XX ст. жодна «світоглядна платформа» не буде здатна переконливо відповісти на ті запитання, котрі перед пересічною людиною поставить час, пройнятий кризовими ситуаціями. Поняття «криза» досить поширене в філософії «персоналізму», оскільки період між першою та другою світовими війнами, – саме з ним співпало життя самого Муньє – був вкрай складним і суперечливим щодо розвитку європейських країн, частина з яких десятиліттями перебувала в кризовому стані. Чіткий аналіз реальної ситуації і спонукав Муньє до двох принципово важливих рішень:

1. Засновник «персоналізму» посприятливо ставиться до різних модифікацій його ідей, що приводить не лише до підтримки «інтегративного гуманізму» (Ж. Марітен), пошуку «універсального» в людині та людстві (Ж. Лакруа), а й поступового формування ідеї «діалогічного персоналізму», в контекст якої «вписується» програма вироблення єдності між релігійним і світським мистецтвом (М. Недонсель). З огляду часу, останню модифікацію «персоналізму», на нашу думку, доцільно включити в контекст «діалогізму» – важливого чинника культурологічного аналізу.

2. Наступним принциповим рішенням, прийнятим Е. Муньє, був наголос на множинності «персон», котрі «схоплюються» завдяки займенникам «Я», «Ти», «Він». Спираючись на джерела, відомі автору цієї статті, Е. Муньє не користувався займенником «Інший» – це стало надбанням філософії наступних десятиліть, проте «анатомування» «персони» дозволило персоналістам «зруйнувати тенденції елітаризму, які ставали досить помітними у французькій гуманістиці 30–40-х років минулого століття, поглинаючи «пересічну» людину. На нашу думку, саме «персоналізм» активізував прихід на французькі терени «екзистенціалізму», який займатиме виразні позиції у французькому філософському просторі, починаючи від 40-х років.

З огляду на хронологічний підхід, французька модель екзистенціалізму є третьою після російської та німецької. Протягом першої пол. XX ст. роботами «Уява» (1936 р.), «Ескіз теорії емоцій» (1939 р.), «Буття і ніщо» (1943 р.), «Екзистенціалізм – це гуманізм» (1946 р.) про себе яскраво заявив Ж.-П. Сартр (1905–1980 рр.), до якого – пізніше – приєдналися А. Камю та С. де Бовуар: саме вони і сформували ядро французького екзистенціалізму. Оскільки основні аспекти діяльності екзистенціалістів припадають на другу пол. XX ст., лише констатуємо присутність цього філософського напрямку в контексті французької гуманістики.

**Висновки.** Розглянутий у статті матеріал дає право стверджувати, що французька гуманістика першої пол. XX ст. носила творчо-пошуковий характер, намагаючись відповідати на тогочасні проблемні запитання. Філософія не мала замкненого характеру, адже активно співпрацювала з літературно-художньою елітою, накреслюючи основні тенденції «художнього руху», який не мав обмежитися естетико-художніми засадами «авангардизму».

Аргументовано роль і значення інтуїтивізму в якості нової манери філософування, що здатна як використовувати потенціал суміжних наук (психологія, психофізіологія, фізика, математика), так і розширювати власний дослідницький простір, значною мірою, завдяки принципово новому понятійно-категоріальному апарату, що «схоплює» креативні зрізи гуманітарної сфери, виявленої на перетині низки наук, які створюють між-науковий простір.

Окреслено «за» і «проти» неомізму та персоналізму. Показано, що представники цих філософських напрямів намагалися ввести в теоретичний ужиток нові уявлення щодо людини, котра матиме змогу «трансформуватися» в «особистість». При цьому, і неомізм, і персоналізм свідомо маніпулювали такими феноменами, як «релігійність», «цілісність», «універсалізм».

*Перспективними напрямками подальших наукових розвідок* вважаємо дослідження процесу становлення та розвитку концепції «науково-реальна естетика», що вважається одним із теоретичних «проривів» французької гуманістики першої пол. XX ст. *Теоретична і практична значущість* полягають у тому, що матеріал дослідження може бути використаний для подальшого науково-теоретичного осмислення французької гуманістики на межі XIX–XX ст. Результати роботи можуть бути використані при читанні лекційних курсів з естетики, філософії, культурології, історії та теорії мистецтва для студентів гуманітарних і художньо-творчих ЗВО.

#### Список використаної літератури

1. Бергсон А. Опыт о непосредственных данных сознания : монография // Анри Бергсон. Собр. соч. в 4-х томах. Т. 1; пер. с франц. Москва : Московский клуб, 1992. С. 50–155.
2. Блауберг И. И. Анри Бергсон и философия длительности // Анри Бергсон. Собр. соч. в 4-х томах. Т. 1; пер. с француз. Москва : Московский Клуб, 1992. С. 6–44.
3. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика XX століття : навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 224 с.
4. Оніщенко О. О. Теоретична спадщина Шарля Бодлера у перспективі часу. *Наук. вісник Київ. нац. ун-ту театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенко-Карого*. Київ : ВД «Освіта України», 2019. С. 138–145.
5. Павлов В. І. Філософське осмислення простору та часу: від Декарта до Канта. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності* : альм. Вип. 13. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2004. С. 29–35.
6. Проценко І. П. Європейський раціоналізм у контексті світоглядних запитів української культури. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності* : альм. Вип. 16. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2005. С. 7–12.
7. Рогожа М. М. Філософ у просторі і часі культури (хронотоп життєвчення) Ч. II. *Українські культурологічні студії*: зб. наук. пр. Вип. 1 (2). Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2018. С. 41–45.
8. Сезанн П. Переписка. Воспоминания современников : сб. материалов; пер. с франц. Е. Р. Классон и Л. Д. Липман. Москва : Искусство, 1972. 368 с.

## References

1. Bergson A. Opyt o neposredstvennykh dannykh soznaniya : monografiya // Anri Bergson. Sobr. soch. v 4-kh tomakh. T. 1; per. s frants. Moskva : Moskovskiy klub. 1992. S. 50–155.
2. Blauberger I. I. Anri Bergson i filosofiya dlitelnosti // Anri Bergson. Sobr. soch. v 4-kh tomakh. T. 1; per. s frantsuz. Moskva : Moskovskiy Klub. 1992. S. 6–44.
3. Levchuk L. T. Zakhidnoevropeiska estetyka XX stolittia : navch. posibnyk. Kyiv : Lybid, 1997. 224 s.
4. Onishchenko O. O. Teoretychna spadshchyna Sharlia Bodlera u perspektyvi chasu. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenko-Karoho*. Kyiv : VD «Osvita Ukrainy», 2019. S. 138–145.
5. Pavlov V. I. Filosofske osmyslennia prostoru ta chasu : vid Dekarta do Kanta. *Aktualni filosofski ta kulturolohichni problemy suchasnosti : almanakh*. Vyp. 13. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KNLU, 2004. S. 29–35.
6. Protsenko I. P. Yevropeyskyi ratsionalizm u konteksti svitohliadnykh zapytiv ukrainskoi kultury. *Aktualni filosofski ta kulturolohichni problemy suchasnosti : almanakh*. Vyp. 16. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KNLU, 2005. S. 7–12.
7. Rohozha M. M. Filosof u prostori i chasi kultury (khronotop zhyttievchennia) Ch. II. *Ukrainski kulturolohichni studii : zbirn. nauk. prats*. Vyp. 1 (2). Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2018. S. 41–45.
8. Sezann P. Perepiska. Vospominaniya sovremennikov : sb. materialov; per. s frants. E. R. Klasson i L. D. Lipman. Moskva : Iskusstvo. 1972. 368 s.

**ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ФРАНЦУЗСКОГО ГУМАНИСТИКИ :  
ОПЫТ КОНЦА XIX – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА**

**Холодинская Светлана Николаевна** – кандидат философских наук, доцент, Государственное высшее учебное заведение «Приазовский государственный технический университет», г. Мариуполь

Реконструировано состояние французской гуманистики на рубеже XIX–XX ст., когда страна переживала смену парадигмы в логике развития гуманитарного знания: постепенное утверждение интуитивизма, неомизма, персонализма, экзистенциализма в противовес позитивизму; самобытность импрессионизма и активное вхождение в тогдашний творческий процесс фовизма и кубизма. Показано, что эти художественно-творческие модификации – как выяснилось впоследствии – происходили с участием различных философских ориентаций, которые исполняли роль своеобразного теоретического основания историко-культурных изменений на тогдашнем этапе культуросотворчества.

Подчеркнуто, что со временем философские принципы, которые проявились на рубеже веков, на протяжении первой пол. XX ст. заметно повлияли на художественную практику, стимулировав диалог «философия – искусствознание – искусство», углубляя осознание художником сущности творческого процесса. Сделан акцент на потенциале культурологического анализа конкретного периода, поскольку такие, присущие ему подходы, как межнаучность, диалогизм, персонализация углубляют понимание причин и следствий тех процессов, которые имели место во французской гуманистике, очерченного в статье периода.

**Ключевые слова:** философские основания, культурологический подход, интуиция, длительность, модификация констант «время», «разум и вера», «персона», «французская модель экзистенциализма».

**PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF FRENCH HUMANISTICS : EXPERIENCE OF THE END OF THE  
19 th CENTURY – THE FIRST HALF OF THE 20 th CENTURY**

**Kholodynska Svetlana** – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor  
State Higher Education Establishment ‘Pryazovsk State Technical University’,  
Mariupol

French humanistics status at the turn of the 20<sup>th</sup> century is reconstructed. It was the period when the country faced the changes of a paradigm within the logic of humanitarian knowledge development: gradual adoption of intuitivism, neo-thomism, personalism, existentialism in contrast to positivism; distinctiveness of impressionism and active involvement of fauvism and cubism into creative process of that time. It is demonstrated that artistic and creative modifications, as it turned out later, occurred with intervention of different philosophical orientations which served as a peculiar theoretical basis for historical and cultural changes at that stage of culture shaping..

It is noted that philosophical foundations which became clearly evident at the turn of the 20<sup>th</sup> century and its first half influenced significantly the artistic practice while shaping the creative dialogue between philosophy, art history and art and deepening the creator’s awareness of creative process essence. Potential of culturological analysis of that time period is emphasized. Its unique characteristics as inter-science, dialogue and personalization enhance understanding of causes and consequences of the processes going on in French humanistics in the time period described in the article.

**Key words:** philosophical foundations, culturological approach, intuition, duration, modifications of constants «time», «mind and belief», «person», «French model of existentialism».

UDC [1(091):130.2]

**PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF FRENCH HUMANISTICS : EXPERIENCE OF THE END OF THE 19<sup>th</sup> CENTURY-THE FIRST HALF OF THE 20<sup>th</sup> CENTURY**

**Kholodynska Svetlana** – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, State Higher Education Establishment 'Pryazovsk State Technical University', Mariupol

French humanistics status at the turn of the 20<sup>th</sup> century is reconstructed. It was the period when the country faced the changes of a paradigm within the logic of humanitarian knowledge development: gradual adoption of intuitivism, neo-thomism, personalism and existentialism in contrast to positivism; distinctiveness of impressionism and active involvement of fauvism and cubism into creative process of that time. It is demonstrated that artistic and creative modifications, as it turned out later, occurred with intervention of different philosophical orientations which served as a peculiar theoretical basis for historical and cultural changes at that stage of culture shaping.

It is noted that philosophical foundations which became clearly evident at the turn of the 20<sup>th</sup> century and its first half influenced significantly the artistic practice while shaping the creative dialogue between philosophy, art history and art and deepening the creator's awareness of creative process essence. Potential of culturological analysis of that time period is emphasized. Its unique characteristics as inter-science, dialogue and personalization enhance understanding of causes and consequences of the processes going on in French humanistics in the time period described in the article.

**The objective of the article:** to reconstruct the logic of French humanistics of 1900–1950 on the basis of the processes going on at the end of the 19<sup>th</sup> century, emphasizing fundamentally important philosophical foundations which influenced the specific nature of avant-garde development and post-modernism emergence.

**The methodology** of the research is determined by general theoretical principles of humanitarian problems analysis such as systematization, historicism, objectivism, comparative analysis, inter-science, dialogue and personalization.

**Scientific novelty.** The logic of French humanistics movement in 1900–1950 is reconstructed. Fundamentally important philosophical foundations influenced the specific nature of avant-garde development and post-modernism emergence are emphasized.

The material given in this article enables to claim that French humanistics in the first half of the 20<sup>th</sup> century was of research form and tried to respond to challenges of that time period. Philosophy was not of enclave nature, as it cooperated actively with literary and artistic elite, shaping the main trends of 'artistic movement' which should not be restricted by aesthetic and artistic grounds of 'avant-gardism'.

**Conclusions.** The role and significance of intuitivism as a new manner of philosophizing capable of using the potential of such sciences as psychology, psychophysiology, physics and mathematics, as well as broadening own research space due to fundamentally new categories and concepts which grasp creative cross-sections of humanitarian sphere occurred at the intersection of various sciences shaping inter-scientific space is well-reasoned.

Pros and cons of neo-thomism and personalism are defined. It is demonstrated that representatives of these philosophical movements tried to introduce in theoretical use a new idea of a human being capable to be transformed into «personality». In doing so both neo-thomism and personalism manipulated such phenomena as «religiosity», «integrity» and «universalism» deliberately.

**Key words:** philosophical foundations, culturological approach, intuition, duration, modifications of constants «time», «mind and belief», «person», «French model of existentialism».

Надійшла до редакції 1.10.2020 р.

УДК 008: 930.85: 94 (477.53) (100) «1914/18» : 31

**КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР**

**Саранча Віктор Іванович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук  
<https://orcid.org/0000-0001-9435-0615>;

DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.357>  
visar73@ukr.net

**Шабуніна Вікторія Валентинівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук  
<https://orcid.org/0000-0001-7957-3378>; shabuninaviktoria@gmail.com

**Тур Оксана Миколаївна** – доктор наук із соціальних комунікацій, професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук  
<https://orcid.org/0000-0002-8094-687X>; oktur@ukr.net

**Бутко Лариса Валентинівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук  
<https://orcid.org/0000-0002-8817-3381>; larysabutko@gmail.com

**Василенко Дар'я Павлівна** – старший викладач, кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського, м. Кременчук  
<https://orcid.org/0000-0001-9052-8287>; dvoloshka05@gmail.com